

УДК 338.242.2

**Мельнікова О.М.
Тульчинська С.О.**

док. економ. наук, доцент

Національний технічний університет України «КПІ»

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАПАСІВ**ОРГАНИЗАЦИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАПАСОВ****ORGANIZATION OF EFFECTIVE USE OF STOCKS**

У статті наведені рекомендації по ефективному використанню запасів. Для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства всіх форм власності та галузей економіки використовують виробничі запаси, які є найбільш важливою і значною частиною активів підприємства. Вони займають особливе місце у складі майна та домінуючі позиції у структурі витрат підприємств різних сфер діяльності, оскільки вони є основною складовою при формуванні собівартості готової продукції. Здійснення виробничого процесу на будь-якому вітчизняному підприємстві, яке займається створенням матеріальних благ, неможливо уявити без матеріальних запасів (сировини, матеріалів, палива, тари, тарних матеріалів, запасних частинах для ремонту, напівфабрикатів, малоцінних та швидкозношуваних предметів), основною метою придбання і утримання яких є задоволення потреби, що виникає в процесі виробництва. Основу ефективного функціонування підприємства на ринку створює раціональне використання виробничих запасів. Стрімкі економічні перетворення, політична невизначеність, жорстка конкуренція, обмеженість фінансових, матеріальних кваліфікованих трудових ресурсів потребують пошуку нових підходів до управління виробничими запасами.

Ключові слова: запаси, виробничо-господарська діяльність, конкуренція, трудові ресурси, собівартість, готова продукція, сировина.

В статье приведены рекомендации по эффективному использованию запасов. Для осуществления производственно-хозяйственной деятельности предприятия всех форм собственности и отраслей экономики используют производственные запасы, которые являются наиболее важной и значительной частью активов предприятия. Они занимают особое место в составе имущества и доминирующие позиции в структуре затрат предприятий различных сфер деятельности, так как они является основной составляющей при формировании себестоимости готовой продукции. Осуществление производственного процесса на любом отечественном предприятии, которое занимается созданием материальных благ, невозможно представить без материальных запасов (сырья, материалов, топлива, тары, тарных материалов, запасных частях для ремонта, полуфабрикатов, МБП), основной целью приобретения и содержание которых является удовлетворение потребности, возникающая в процессе производства. Основу эффективного функционирования предприятия на рынке создает рациональное использование производственных запасов. Стремительные экономические преобразования, политическая неопределенность, жесткая конкуренция, ограниченность финансовых, материальных квалифицированных трудовых ресурсов требуют поиска новых подходов к управлению производственными запасами.

Ключевые слова: запасы, производственно-хозяйственная деятельность, конкуренція, трудовые ресурсы, себестоимость, готовая продукция, сырье.

The article presents recommendations for the effective use of reserves. For production and business enterprises of all forms of ownership and industries use inventories, which are the most important and significant part of the company's assets. They have a special place in the property and a dominant position in the structure of expenses of various fields, as they is an essential component in the formation of production cost. Implementation of the production process in any domestic enterprise engaged in wealth creation, it is impossible to imagine without inventory (raw materials, fuel, container, packing materials, spare parts for repair, intermediate, low value items), the main purpose of acquiring and the contents of which is to meet the needs that arise during production. The basis of the effective functioning of the enterprise market makes efficient use of inventory. Rapid economic changes, political uncertainty, intense competition, lack of financial, material qualified manpower need new approaches to the management of inventory.

Keywords: stocks, production and economic activity, konkurencsiya, employment was resursy, sobivartist, finished products, raw materials.

Вступ. Актуальність обраної теми полягає у тому, що виробництво будь-якого виду продукції, робіт, послуг пов'язане з використанням матеріально-виробничих запасів, які є основою і необхідною умовою виконання програм з випуску та реалізації продукції, зниження собівартості. Без використання сировини і матеріалів не може бути організовано жодне виробництво, отже, при розгляді будь-якого виробництва завжди постає питання про ефективність їх використання як складової ефективності виробництва взагалі.

Проблему ефективного використання запасів вивчаються у працях таких науковців, як: Г. Бірмана, І. Бланк, В. Бочарової, А. Бистрякова, П. Віленського, Л. Гітмана, А. Гойка, В. Гриньової, М. Джонка, А. Загороднього, В. Захарченко, А. Ідрисова, А. Марголіна, А. Маршалла, І. Мейо, А. Мертенса, Ю. Несветаєва, А. Пересади, В. Пономаренка, К. Рейлі, В. Федоренка, Р. Холта, В. Царьова, Д. Черваньова, Є. Четиркіна, В. Шеремета, У. Шарпа, Є. Шилова, С. Шміта ін. Проте, незважаючи на стійкий інтерес до цієї проблеми, безліч її аспектів залишається недостатньо дослідженими та потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення принципів ефективного використання запасів.

Методологія. У процесі дослідження було використано *абстрактно-логічний метод* для дослідження організації ефективного використання запасів на підприємстві.

Результати дослідження. Причиною нестабільною і неефективною роботи підприємства нерідко стає утворення зайвих виробничих запасів. Кошти, що знаходяться в зайвих запасах, випадають з господарського обороту («заморожуються»), в результаті чого зменшується віддача від

використовуваного капіталу, знижується ліквідність, доводиться звертатися за позиковими ресурсами та сплачувати відсотки по них. У той же час недолік сировини, матеріалів, палива може призвести до перебоїв у процесі виробництва і недовантаження виробничих потужностей. Всі це обумовлює необхідність постійного управлінського контролю за рівнем виробничих запасів. Невід'ємним елементом такого контролю є проведення аналізу ефективності використання залишків сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, незавершеного виробництва, готової продукції і т.п.

Матеріально-виробничі запаси класифікуються наступним чином:

1. Сировина і основні матеріали - предмети праці, з яких виготовляють продукцію і які утворюють матеріально-речову основу продукту.

2. Допоміжні матеріали - використовуються для впливу на сировину і основні матеріали, додання продукту певних споживчих властивостей, для обслуговування та догляду за знаряддями праці, полегшують процес виробництва. З групи допоміжних матеріалів виділяють паливо, тару та запчастини. Паливо поділяють на технологічне, рухове і господарське.

3. Куплені напівфабрикати - сировина і матеріали, які пройшли певні стадії обробки, але не є ще готовою продукцією.

4. Зворотні відходи виробництва - залишки сировини і матеріалів, що утворюються в процесі їх переробки в готову продукцію і втратили повністю або частково споживчі властивості.

5. Інвентар та господарські речі - частина МПЗ організації, використовувані як засоби праці протягом не більше 12 місяців або звичайного виробничого циклу, якщо він перевищує 12 місяців (інструменти) [1].

Матеріально-виробничі запаси приймаються до бухгалтерського обліку за фактичною собівартістю.

Фактичною собівартістю матеріально-виробничих запасів, придбаних за плату, визнається сума фактичних витрат організації на придбання, за винятком податку на додану вартість та інших відшкодовуються податків (крім випадків, передбачених законодавством Російської Федерації).

До фактичних витрат на придбання матеріально-виробничих запасів відносяться:

- суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю);
- суми, сплачувані організаціям за інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з придбанням матеріально-виробничих запасів;
- митні збори;
- матеріально-виробничих запасів;
- винагороди, що сплачуються посередницькій організації, через яку придбані матеріально-виробничі запаси;

- витрати по заготівлі та доставці матеріально-виробничих запасів до місця їх використання, включаючи витрати по страхуванню. Дані витрати включають, зокрема, витрати по заготівлі та доставці матеріально-виробничих запасів; витрати з утримання заготівельно-складського підрозділу організації, витрати за послуги транспорту по доставці матеріально-виробничих запасів до місця їх використання, якщо вони не включені в ціну матеріально-виробничих запасів, встановлену договором; нараховані відсотки за кредитами, наданими постачальниками (комерційний кредит); нараховані до прийняття до бухгалтерського обліку матеріально-виробничих запасів відсотки за позиковими коштами, якщо вони залучені для придбання цих запасів;
- витрати по доведенню матеріально-виробничих запасів до стану, в якому вони придатні до використання у запланованих цілях. Дані витрати включають витрати організації по підробці, сортування, фасування та поліпшення технічних характеристик отриманих запасів, не пов'язані з виробництвом продукції, виконанням робіт і наданням послуг;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням матеріально-виробничих запасів [3].

Не включаються до фактичні витрати на придбання матеріально-виробничих запасів загальногосподарські та інші аналогічні витрати, крім випадків, коли вони безпосередньо пов'язані з придбанням матеріально-виробничих запасів.

Рівень матеріальних витрат у структурі собівартості продукції впливає на величину фінансового результату організації. Тому зниження матеріальних витрат є одним з найважливіших чинників зростання прибутку.

У систему показників ефективності використання матеріально-виробничих запасів входять узагальнюючі показники і приватні показники матеріаломісткості.

До узагальнюючих показників відносяться:

- матеріаловіддача;
- матеріаломісткість;
- питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції;
- коефіцієнт використання матеріально-виробничих запасів;
- прибуток на гривню матеріальних витрат [1].

Можуть також аналізуватися і приватні показники матеріаломісткості, що розраховуються за окремими видами матеріальних ресурсів. Наприклад, металоємність, енергоємність, ємність напівфабрикатів і т.д [2].

Структура матеріальних витрат визначається знаходженням питомої ваги кожної статті в загальній сумі запасів і витрат. Динаміка визначається за

допомогою знаходження відхилень за сумою, за питоною вагою, розрахунку темпів зростання і темпів приросту по кожній статті.

Аналіз структури і динаміки, оборотності матеріальних витрат дозволяє визначити резерви зменшення потреби в оборотних коштах шляхом оптимізації запасів, їх відносного зниження в порівнянні зі зростанням виробництва.

Збільшення абсолютної суми і питокої ваги запасів і витрат в загальному обсязі оборотних коштів може свідчити про наступні факти:

- збільшення обсягів виробництва;
- прагнення шляхом вкладень у виробничі запаси захистити грошові активи від знецінення під впливом інфляції;
- нераціональному управлінні активами організації.

Аналіз матеріальних витрат організації здійснюється в динаміці в порівнянні з попереднім періодом і в порівнянні з плановими показниками. Для виявлення резервів зниження матеріальних витрат аналіз здійснюється з організації в цілому і по кожному виду продукції [4].

Аналіз матеріаломісткості здійснюється наступним чином:

1. Розраховується матеріаломісткість товарної продукції за планом, за звітом, визначається відхилення, дається оцінка зміни.
2. Аналізується зміну матеріаломісткості за окремими елементами витрат.
3. Визначається вплив зміни факторів і цін на матеріаломісткість продукції.
4. Аналізується зміну матеріаломісткості найважливіших видів виробу.
5. Визначається вплив ефективного використання матеріально-виробничих запасів на зміни випуску [3].

Розглянемо, як розраховуються узагальнюючі показники:

1. Матеріалоотдача характеризує вихід продукції на один карбованець матеріальних витрат, тобто скільки вироблено продукції з кожної гривні спожитих ресурсів.

Матеріаловіддача розраховується:

$$M_o = N / M_3 \quad (1),$$

де N - виручка від продажів;

M₃ - середньорічна вартість матеріальних витрат.

2. Матеріаломісткість - показник, зворотний матеріаловіддача, який характеризує величину матеріальних витрат, що припадають на один карбованець виробленої продукції:

$$M_e = M_{O3} / N \quad (2);$$

3. Питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції показує наскільки матеріально виробництво:

$$D_{m3} = M_{O3} / C \quad (3),$$

де C - собівартість продукції

4. Коефіцієнт використання матеріальних витрат являє собою відношення суми фактичних матеріальних витрат (M_1), у сумі матеріальних витрат, розрахованих за плановим калькуляціями і фактичного випуску продукції (M_1'). Іншими словами це показник дотримання норм витрат матеріалів:

$$K_{\text{и}} = M_1 / M_1' \quad (4)$$

Також при оцінці та аналізі ефективності використання можуть бути розраховані такі показники як:

- Коефіцієнт оборотності матеріальних витрат:

$\text{Комз} = \text{Виручка} / \text{середньорічну вартість матеріальних витрат}$

- Період обороту показує, що показує за скільки днів здійснюють один оборот кошти, інвестовані в матеріальні запаси.

$\text{Період обороту матеріальних витрат} = 360 * \text{середньорічна вартість матеріальних витрат} / \text{виручка від продажів}$

Коефіцієнт оборотності матеріальних витрат і період їх обороту можуть бути розраховані і на підставі показника собівартості:

Також при оцінці та аналізі ефективності використання матеріально-виробничих запасів розраховується економія чи перевитрата матеріальних ресурсів, які характеризуються показниками абсолютної економії (перевитрати) і відносної економії (перевитрати) матеріальних ресурсів.

Абсолютна економія (перевитрата) матеріальних ресурсів визначається:

$$E_{\text{абс}} = M_{31} - M_{03}, \quad (5)$$

Відносна економія (перевитрата) матеріальних ресурсів визначається:

$$E_{\text{отн}} = M_{31} - M_{03} * I_n, \quad (6)$$

де: I_n - індекс виручки = N_1 / N_0 .

Потреба придбання матеріальних ресурсів з боку визначається різницею між загальною потребою в і-му виді матеріальних ресурсів і сумою внутрішніх джерел її покриття.

Для вдосконалення ефективного використання матеріально-виробничих запасів і задоволення потреби підприємства в матеріальних ресурсах може забезпечуватися двома шляхами: екстенсивним та інтенсивним.

Екстенсивний шлях припускає збільшення виробництва матеріальних ресурсів і пов'язаний з додатковими витратами. Крім того, зростання обсягу виробництва при існуючих технологічних системах привів до того, що темпи виснаження природних ресурсів і рівень забруднення навколишнього середовища вийшли за допустимі межі. Тому зростання потреби підприємства в матеріальних ресурсах повинен здійснюватися за рахунок більш економного їх використання в процесі виробництва продукції або інтенсивним шляхом [3].

При значній зміні рівня матеріаломісткості рекомендується переглянути фактори, що впливають на матеріально-виробничі запаси:

– необхідно змінити структуру і асортимент продукції, що випускається;

- вирішити питання про зміну цін і тарифів на матеріально-виробничі запаси;
- змінити матеріаломісткість окремих виробів;
- теж можна переглянути ціни на готову продукцію [2].

Підвищення матеріаломісткості може бути викликане порушенням технології, недосконалістю організації виробництва і матеріально-технічного забезпечення, низькою якістю сировини і матеріалів. Також рекомендується переглянути і ці питання.

Якщо за підсумками аналізу матеріально-виробничих запасів виявляються відхилення в складі і частки кожного виду ресурсів у формуванні собівартості і вартості продукції, то можна порекомендувати організації удосконалювати використання матеріально-виробничих запасів шляхом застосування нових прогресивних видів матеріалів, сировини або інших аналогічних цінностей, можна використовувати замітники цих матеріальних ресурсів.

Висновки. Отже, метою аналізу ефективності використання матеріально-виробничих запасів є підвищення ефективності виробництва за рахунок раціонального використання ресурсів. Необхідно відзначити, що з усіх показників ефективності використання матеріально-виробничих запасів, самим аналітичним є показник матеріаломісткості. Саме цей показник реально відображає рівень використання матеріально-виробничих запасів. Для вдосконалення ефективного використання матеріально-виробничих запасів і задоволення потреби підприємства в матеріальних ресурсах може забезпечуватися двома шляхами: екстенсивним та інтенсивним. Екстенсивний шлях припускає збільшення виробництва матеріальних ресурсів і пов'язаний з додатковими витратами. Крім того, зростання обсягу виробництва при існуючих технологічних системах привів до того, що темпи виснаження природних ресурсів і рівень забруднення навколишнього середовища вийшли за допустимі межі. Тому зростання потреби підприємства в матеріальних ресурсах повинен здійснюватися за рахунок більш економного їх використання в процесі виробництва продукції або інтенсивним шляхом.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що проведене дослідження дає можливість підприємствам більш обґрунтовано підійти до процесу ефективного використання запасів і допоможе запобігти їх надлишку.

Наукова новизна цього дослідження полягає у тому, що на основі аналізу ефективного використання запасів визначено основні помилки та недоліки у процесі їх використання, це надасть можливість більш чітко їх створювати та розподіляти за потребами підприємства у майбутньому.

Напрямки подальших розробок будуть зосереджені на дослідженні питань з удосконалення ефективності використання запасів, щоб запобігти їх надлишку та зменшити витрати.

Література:

1. Баканов М. І. Теорія економічного аналізу / М. І. Баканов, А. Д. Шеремет. - М. : Фінанси і статистика, 2007. – 448 с.
2. Балабанов І. Т. Аналіз і планування фінансів господарюючого суб'єкта / І. Т. Балабанов. - М. : Фінанси і статистика, 2006. – 286 с.
3. Любушин Н.П. Комплексний економічний аналіз господарської діяльності : [Навчальний посібник] / Н.П. Любушин. - 2-е вид., Перераб. і доп. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - 448 с.
4. Мизиковский Е. А. Комплексний економічний аналіз : [Курс лекцій] / Е. А. Мизиковский, В. В. Бондаренко. - Н. Новгород, 2004. – 264 с.